

Олена Джагунова

**УМАНСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
ІНСТИТУТ – УНІВЕРСИТЕТ:
ІСТОРІЯ ПОСТУПУ**

УМАНСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ – УНІВЕРСИТЕТ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Олена Джагунова

**УМАНСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
ІНСТИТУТ – УНІВЕРСИТЕТ:
ІСТОРІЯ ПОСТУПУ**

Монографія

Умань
Видавець «Сочінський М. М.»
2021

УДК 378.4(477.46)(09)(02)

Д40

Рецензенти:

Морозов А. Г., доктор історичних наук, професор, академік Української академії історичних наук, завідувач кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького;

Кузнець Т. В., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Самойленко О. Г., кандидат історичних наук, доцент, ректор, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Рекомендовано до друку вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол №6 від 23 листопада 2021 року)

Джагунова Олена

Д40 Уманський педагогічний інститут – університет: історія поступу: монографія / Олена Джагунова; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. – Умань: Видавець «Сочинський М. М.», 2021. – 324 с.

ISBN 978-966-304-445-3

У монографії представлено результати дослідження становлення і еволюції Уманського педагогічного університету 1930-2020 рр. Присвячена відзначенню 90-річчя від дня його заснування. Показано роль Уманського педагогічного ЗВО у громадсько-політичному, культурно-освітньому і науковому житті Радянської України його становленні у період формування, реалізації і модернізації державної освітньої політики незалежної України. Показано місце Уманського педагогічного інституту у мережі педагогічних закладів вищої освіти УРСР та окреслено його еволюцію у період реформування вищої освіти та добу незалежності. Висвітлено динаміку освітнього потенціалу закладу вищої освіти та його місце у розвитку науки в Україні, якісну та кількісну динаміку науково-педагогічного складу, чисельність та географію студентства. Охарактеризовано навчальну, наукову та інші види діяльності Уманського педагогічного ЗВО, висвітлено процес формування його навчально-матеріальної бази.

Видання розраховано на науковців, викладачів, студентів та всіх, хто цікавиться історією Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

УДК 378.4(477.46)(09)(02)

ISBN 978-966-304-445-3

© Джагунова О., 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. УМАНСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ СРСР 1930-1991 РР	11
§ 1. Реорганізація і розвиток мережі вищої педагогічної освіти в умовах утвердження командно-адміністративної системи 1930-1945 рр. Заснування Уманського інституту соціального виховання	12
§ 2. Уманський учительський інститут у період відбудови і розвитку вищої педагогічної освіти у післявоєнний період 1945-1953 рр.	39
§ 3. Реорганізація Уманського педагогічного інституту в період утвердження єдиної всесоюзної мережі та системи вищої педагогічної освіти (1953-1964 рр.)	54
§ 4. Вищий педагогічний навчальний заклад в умовах союзного централізму (друга половина 1960-х – 1991 р.)	64
РОЗДІЛ II. ОНОВЛЕННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗАСАДАХ В УКРАЇНІ У ДОБУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ	87
§ 1. Уманський державний педагогічний інститут ім. П.Г. Тичини в період становлення нової системи освіти в незалежній Україні ..	88
§ 2. Уманський державний педагогічний університет в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку ..	112
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ	166
ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА	169
ДОДАТКИ	203

ВСТУП

Питання вивчення історії освіти, її значення, ролі та місця в житті суспільства знаходиться в центрі уваги багатьох вчених. Заслугує уваги й історія окремих навчальних закладів, особливо педагогічних. Саме вони забезпечували професійну підготовку учителів, тобто безпосередньо впливали на розвиток суспільства. Також важливим напрямом сучасної історичної науки є дослідження наукової та освітньої діяльності попередніх поколінь науковців, які зробили вагомий внесок у розвиток освіти, науки та культури України, формували традиції українського наукового та освітнього простору.

Важливе значення для вирішення цієї проблеми має ретроспективний аналіз історико-освітньої спадщини України, в тому числі недавно минулого. Це стосується періоду другої половини ХХ століття, коли здійснювався інтенсивний пошук шляхів формування нової системи підготовки педагогічних кадрів, здатної забезпечити радянську школу кваліфікованими фахівцями.

Історія Уманського педагогічного університету, ще не була об'єктом окремого спеціального дослідження. Комплексне вивчення історії цього закладу освіти важливе не лише тому, що інститут був одним з багатьох закладів системи вищої педагогічної освіти УРСР та незалежної держави Україна, а й тому, що його функціонування варто розглядати ще й через призму спадковості традицій, що зародилися в інституті соціального виховання і були продовжені в учительському інституті, а згодом у педагогічному університеті. Протягом 90-річної діяльності він став провідним педагогічним навчальним закладом Черкащини. Тому історія УДПУ імені Павла Тичини дає можливість розширити картину регіональної історії зрозуміти його роль і значення в освітньому просторі Черкащини та України загалом. Реконструкція історії Уманського педагогічного університету дасть можливість не лише з'ясувати історію діяльності одного навчального закладу, а й розширити тему розвитку педагогічної освіти в Україні.

Уманський інститут соціального виховання засновано Постановою Народного Комісаріату освіти УСРР від 11 серпня

1930 р. «Про реорганізацію мережі й системи педагогічної освіти». Таке рішення було обґрунтовано вдалим географічним розташуванням м. Умань – в центральній частині України, на перетині п'яти її областей. Зазвичай заклади вищої освіти такого типу створювалися на базі педагогічних технікумів, проте Уманський інститут соціального виховання після дискусій вирішено було створити як окремий заклад вищої освіти.

Уманський інститут соціального виховання розпочав підготовку фахівців за чотирьох напрямів історико-економічного, філологічного, техно-математичного та агро-біологічного. Процес створення матеріально-технічної бази, формування викладацького потенціалу, проходив у складний суспільно-політичний період, ознаменований партійним тиском та репресіями інтелігенції. Заклад вищої педагогічної освіти в Умані декларується як заклад пролетаризації студентів, серед яких переважали «колгоспники», тобто вихідці із сільської місцевості. Під час реформування вищої педагогічної освіти, у 1933 р., інститут було реорганізовано у вищий заклад освіти – педагогічний інститут з чотирирічним терміном навчання, а 1935 р., у зв'язку з декларованою партією гострою потребою в педагогічних кадрах – в учительський з лише дворічним терміном навчанням та двома факультетами: ліквідувано факультети, які готували вчителів мови і літератури та історії.

Загальнодержавною проблемою післявоєнного періоду було комплектування педагогічних інститутів професорсько-викладацькими кадрами. Уманський учительський інститут після Другої світової війни відновив свою роботу, не маючи викладачів певних предметів, проте, на відміну від інших інститутів, мав кваліфіковані кадри, стаж роботи яких у вищій школі був більше десяти років. У складних соціально-економічних умовах післявоєнної відбудови вдалось організувати набір студентів, налагодити випуск спеціалістів. Досягнення таких результатів у відновленні підготовки кваліфікованих педагогів було можливим насамперед завдяки державній політиці, що включала у цей період цілу систему надзвичайних заходів. Але платою за провідну роль держави у цьому

процесі став надмірний ідеологічний тиск і жорсткий контроль за змістом навчання та науково-педагогічними кадрами, які його забезпечували.

Реорганізація Уманського учительського інституту в педагогічний інститут відбулася в 1952 р., коли в УРСР завершувалося створення радянської системи підготовки педагогічних кадрів та зникали учительські інститути як залишок старої системи підготовки учителів. Реформування системи підготовки педагогічних кадрів було зумовлене політико-ідеологічними, соціальними і культурними завданнями радянської влади, необхідністю радикальних змін у створенні нової радянської еліти.

В Уманському педагогічному інституті трансформувалися та удосконалювалися форми і напрямки науково-дослідної діяльності викладачів та студентів, але складною проблемою залишалось кадрове забезпечення. У цей період головна увага була зосереджена на підвищенні кваліфікації викладачів та захистах дисертаційних досліджень. Окрім того, створюються системи планування науково-дослідної роботи інституту, кафедри, кожного викладача та щорічної звітності про виконання планів. З другої половини 1950-х років науково-дослідна робота викладачів стає обов'язковою.

У період перебудови мережа і структура педагогічних закладів вищої освіти республіки зазнала змін, у зв'язку із чим постало питання укрупнення закладів вищої освіти. Зміни, відобразилися й в Уманському педагогічному інституті: відкривалися нові спеціальності, створювалися нові кафедри та факультети. Поступово кількісно зростав викладацький склад.

Залишалось актуальним питання омолодження кадрів, оскільки частка викладачів пенсійного віку була досить значною. Започатковано практику заміщення посад деканів і завідувачів кафедр, професорів, доцентів, старших викладачів, асистентів шляхом проведення конкурсу. Викладачів зобов'язували періодично підвищувати свою кваліфікацію, частина з яких навіть проходила стажування за кордоном.

Поступово зростав контингент студентів насамперед завдяки якісній профорієнтаційній роботі, удосконаленню методики цільового прийому молоді на навчання. Було запроваджено систему раннього профвідбору школярів на педагогічні професії. Вагомими засобами профорієнтаційної роботи були організація стаціонарних і заочних підготовчих курсів, факультетів майбутнього вчителя, відрядження викладачів і лаборантів у регіони тощо. Динаміка кількості абітурієнтів із середньою освітою стала негативною, тоді як зросла кількість їх із середньою спеціальною освітою, із виробничим стажем.

Процес формування структурних підрозділів був багатоетапним і пройшов складний шлях еволюції. На час створення інституту діяло 4 факультети, а вже в період його реорганізації в педагогічний – 2: фізико-математичний та природничо-географічний. Із 1950-х років процес утворення та відновлення факультетів йшов стрімко: 1960 р. створено факультет педагогіки та методики початкової освіти, 1986 р. – факультет загальнотехнічних дисциплін і праці. Кількість факультетів і кафедр значною мірою залежало від потреби української школи у кваліфікованих педагогічних кадрах, це давало змогу виконувати поставлені перед педагогічним колективом закладу вищої освіти завдання. Подібна структура навчальних підрозділів була у більшості вищих педагогічних навчальних закладів України.

У період 1990-1998 рр. формування, реформування нової системи вищої освіти незалежної України та підвищення вимог до закладів вищої освіти та відповідно до перспективного плану Уманський державний педагогічний інститут ім. П. Г. Тичини визначив для своїх науково-педагогічних працівників мету – приведення вищої освіти у відповідність до світових стандартів, але без ігнорування власних надбань. Було визначено і нові напрямки діяльності інституту: відмова від ідеологізованості, подолання національного нігілізму та девальвації загальнолюдських гуманістичних цінностей у майбутніх учителів, перехід на багаторівневу підготовку вчителя, використання найновіших

педагогічних технологій, підвищення комп'ютерної грамотності та знання іноземної мови, посилення міжнародних зв'язків та створення необхідних матеріально-технічних умов.

Збільшився спектр спеціальностей, за якими заклад вищої освіти здійснював підготовку у 1990-х роках, відкрито нові факультети. На той час учителів готували на 6-ти факультетах, структура університету постійно розширювалася з перспективою створення нових факультетів та спеціальностей.

Уманський педагогічний інститут значно покращив свою матеріально-технічну базу, функціонують 4 навчально-лабораторні корпуси, навчальні майстерні, 2 студентські гуртожитки, агробіостанція, бібліотека, читальні зали для студентів, викладачів та аспірантів, 4 лабораторії інформатики та обчислювальної техніки, 3 лінгафонні кабінети, їдальня.

На сучасному етапі університет функціонує у складі 11 факультетів: факультет фізики, математики та інформатики; історичний факультет (відновлений 2005 р.); факультет дошкільної та спеціальної освіти (створений 1992 р.); факультет іноземних мов (створений 2005 р.); факультет мистецтв (створений 2005 р.); факультет інженерно-педагогічної освіти; факультет: соціальної та психологічної освіти (створений 2005 р.); факультет української філології (відновлений 1994 р.); факультет фізичного виховання (створений 2007 р.); факультет початкової освіти; природничо-географічний факультет. 2015 р. на базі економічного факультету створено Навчально-науковий інститут економіки та бізнес-освіти. Освітній процес забезпечують 39 кафедр, на яких у штаті 513 працівників, з них – 54 доктори наук та 327 кандидатів наук, тобто у окреслений нами період докорінно змінився не лише кількісний, а і якісний викладацький склад.

На денній та заочній формах навчання вищу освіту здобувають близько 10000 студентів (за першим (бакалаврським) рівнем – 37 спеціальностей, за другим (магістерським) рівнем вищої освіти – 37 спеціальностей). Університет надає освітні послуги іноземним громадянам за акредитованими спеціальностями, здійснює підготовку

громадян України до вступу в заклади вищої освіти. Зросла кількість спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців, та збільшився спектр пропонованих освітніх ступенів. Контингент студентів кількісно зріс в десятки разів, географія студентства розширилася до 23 областей України.

Змінилася та установилася наукова інфраструктура, яка включає 3 науково-дослідні центри подвійного підпорядкування (НАПН НАН та МОН України), 3 міжнародні культурно-освітні центри, 16 регіональних науково-методичних центрів, 25 науково-дослідних лабораторій, 13 наукових шкіл. В університеті видаються 6 наукових збірників та наукових журналів, що входять до переліку фахових видань України та наукометричного каталогу Google Scholar; діють аспірантура і докторантура; дві спеціалізовані вчені ради та створюються одноразові ради для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

До 2020 року Уманський педагогічний університет імені Павла Тичини перетворився на провідний заклад вищої освіти європейського рівня на Черкащині, який забезпечує ринок праці висококваліфікованими та конкурентоздатними фахівцями за широким спектром педагогічних, гуманітарних, інженерно-технологічних та економічних спеціальностей.

За всю історію УДПУ імені Павла Тичини в його стінах було підготовлено більше 56 тис. спеціалістів: 1930 до 2000 р. – близько 26 тис. спеціалістів, а вже 2000-2020 рр. – більше 50 тис.